

TEMAMAHEFTER FRA PPT FOR YTRE NORDMØRE

TA GREP

OM FORVENTNINGER TIL
SOSIALE FERDIGHETER

Hefet kan lastes ned fra PPT for Ytre Nordmøre sin hjemmeside: <http://www.pptytrenordmore.no>

Innhold

Innledning.....	3
Forventninger.....	4
Hvorfor skal vi lage disse detaljerte reglene og forventningene til elevenes atferd?	5
Skolens plan for systematisk oppfølging.....	6
Hvordan komme i mål? Gode tips til arbeidet	7
Hvordan opprettholde fokus?	9
Pedagogisk materiell, plakat med forventninger	11
Pedagogisk materiell, eksempel på utvalgte øveområder	12
Pedagogisk materiell, eksempel på egenvurdering	13
Referanser benyttet i alle temaheftene:.....	14

Innledning

Dette heftet er ett av flere i serien «Temahefter fra PPT for Ytre Nordmøre». Heftene er en del av PPTs satsing på et godt læringsmiljø hvor relasjonell klasseledelse og tilpassinger står sentralt.

Alle heftene bygger på anerkjent kunnskap om hva som gir effekt i skolen, både med tanke på sosiale og faglige ferdigheter. Det er gjort mye forskning og skrevet mange gode bøker om disse temaene. Vi har sammenfattet noe av dette og knyttet det til praktiske tips i skolehverdagen. Både innholdet i heftene og de ulike praktiske tipsene er i tråd med UDIRs satsing på læringsmiljø.

I heftet «Informasjon og forankring» finner du mer om blant annet de skoleomfattende programmene som heftene bygger på. Der finner du også et forslag til implementeringsarbeid på skolen.

Før skolen tar i bruk dette heftet bør arbeidet med implementering ha blitt gitt tilstrekkelig tid på skolen. Forskningsbasert vurdering av de skoleomfattende programmene vi refererer til, viser til flere suksessfaktorer for å lykkes med endringsarbeid i skolen. Vi trekker frem:

- Ledelsens engasjement og oppfølging av arbeidet
- Godt arbeid med implementeringsprosessen
- Systematisk arbeid med temaene over tid
- Oppfølging fra skolens støttesystem (her PPT)

I PPTs forslag til fremdriftsplan ligger det en forventning om et tett samarbeid og oppfølging fra PPT i arbeidet med heftene. Vi ser frem til dette spennende samarbeidet med skolene.

Tone M. Berg
Prosjektleder for «Ta grep», PPT for Ytre Nordmøre

Tormod Sandvik
Leder av PPT for Ytre Nordmøre

Magne Gjernes
Leder av styret i PPT for Ytre Nordmøre

Forventninger

Forventninger til atferd

Forskning viser at vi får mer av den atferden vi retter oppmerksomheten mot. Det er derfor hensiktsmessig å rette oppmerksomheten mot den atferden vi ønsker.

Skolen skal utforme forventninger til atferd innenfor alle arenaer og områder på skolen.

Eksemplifiser

Vi har alle vår egen oppfatning av hva som er et ryddig rom, hyggelig oppførsel osv. I dette arbeidet er det viktig at forventningene beskriver en observerbar oppførsel så konkret som mulig. Den forventede oppførselen må eksemplifiseres og innøves.

Hva er vennlig oppførsel i klasserommet?

Mange skoler har jobbet godt med å formulere forventninger til atferd. Her er noen eksempler fra Nøklevann skole i Oslo som har jobbet godt med å formulere forventninger til elevenes atferd.

De har delt forventningene inn i områdene respekt, ansvar og omsorg.

Respekt i klasserommet viser elevene ved:

- «Rekk opp hånda når du vil si noe»
- «Hør etter og følg beskjeder»
- «Lytt når andre har ordet»
- «La andres ting være fred.»

Ansvar i klasserommet viser elevene ved:

- «Vær presis»
- «Gå raskt til arbeidsplassen din»
- «Arbeid rolig uten å forstyrre»
- «Ta vare på skolemateriell»
- «Rydd før du går»

Omsorg i klasserommet viser elevene ved:

- «Samarbeid med alle»
- «Le med og ikke av»
- «Gi hverandre positive tilbakemeldinger»

Som det kommer frem av disse eksemplene er forventningene formulert så presist og konkret som mulig. Når skolen har jobbet frem forventningene MÅ de innøves med elevene. Velg ut mindre områder som dere jobber målrettet med f. eks. en uke. Fordelene med konkret beskrevet forventning er at de lett kan måles.

Eksempel på et enkelt skjema for positivt formulerte regler og skjema for vurdering av måloppnåelse finnes under pedagogisk materiell.

Hvorfor skal vi lage disse detaljerte reglene og forventningene til elevenes atferd?

Det vil ofte være innvendinger mot å jobbe så detaljert med skoleomfattende regler og forventninger. Alle skoler har jo sitt ordensreglement. Flere voksne på skolen opplever at elevene skjønner hva som blir forventet, andre mener at det må vi kunne forvente at elevene har lært hjemme m.m.

«Ta Grep» handler om å jobbe proaktivt. Hele skolen skal være i forkant og hele skolen skal jobbe sammen for et best mulig læringsmiljø. Skoleomfattende, tydelige og positivt formulerte forventninger/regler er sammen med relasjonell klasseledelse, grunnmuren i et godt læringsmiljø. Et slikt læringsmiljø vil styrke læringsutbytte hos alle elever og være den beste proaktive tilretteleggingen for elever med atferdsutfordringer.

Vi presenterer her noen argumenter for dette arbeidet.

Fra boka «**Elevenes læringsmiljø – lærerens muligheter. En praktisk håndbok i relasjonsorientert klasseledelse**» av Inger Bergkastet, Lasse Dahl og Kjetil Andreas Hansen:

- «Å etablere regler og positive forventninger til elevenes atferd er et helt sentralt element i arbeidet med å fremme et positivt læringsmiljø»
- «De skolene som lykkes godt med å formulere skoleomfattende regler og forventninger, er de skolene som har hatt dette som et utviklingsprosjekt over minst ett skoleår, og som har hatt det som et målrettet utviklingsarbeid»
- Uten etablerte regler og forventninger skapes det et spillerom hvor man risikerer at elevgruppa selv setter standarden for samspeillet i læringsmiljøet.
- «Med andre ord vil uklare regler og forventninger kunne medføre økt andel av problematferd på en skole, og det vil ta lenger tid å etablere et læringsmiljø som fremmer god faglig og sosial utvikling»

Fra boka «**Hvordan fremme sosial og emosjonell kompetanse hos barn**» av Carolyn Webster Stratton

- «Klasseromsregler og forventninger bør uttrykkes i klartekst og henges opp i klasserommet. De underbygges når elevene følger dem. Det bør ikke være mer enn fem til sju regler, som formuleres som et positivt imperativ.»

Fra heftet «**Utvikling av sosial kompetanse. Veileder for skolen**» ved UDIR

- «..god sosial kompetanse kan virke som en «vaksinasjonsfaktor» mot rusmisbruk og annen uønsket atferd. (Dusenbury og Botvin)»

Skolens plan for systematisk oppfølging

Forskning viser at en suksessfaktor for implementering av program/tiltak i skolen er skolens systematiske oppfølging av tiltakene over tid. Skolen må prioritere å følge opp arbeidet. Prinsippene i «Ta grep» bør videreutvikles kontinuerlig. Dette skal gjøres fra PPT sin hjemmeside, men må også gjøres på de enkelte skolene.

I de skoleomfattende programmene som LP-metoden og PALS, ligger det et krav om samarbeid med eksterne instanser som Senter for atferdsforskning i Stavanger og Atferdssenteret i Oslo.

I prosjektet «Ta grep» utfordrer vi skolene til selv å finne en måte å sikre en varig forankring av tiltakene. I hvilken grad skolen vil oppleve å få resultater av arbeidet med de ulike temaene, vil være sammenfallende med hvordan skolen jobber med systematisk oppfølging og forpliktelse i alle ledd.

PPT anbefaler skolene å lage en plan for systematisk oppfølging.

TA GREP om FORVENTNINGER		
Ansvar og fremdriftsplan		
Innhold	Ansvar	Dato
Oppstartmøte mellom skolens ledelse, ressursteam og PPT for planlegging av oppstart og fremdrift	Rektor/ledelsen i samråd med PPT	
Implementeringsarbeid på skolen	Rektor/ledelsen Ressursteam	
Informasjon på foreldremøter om innhold og resultat	Rektor/ledelse	
Hefte deles ut til hele personalet	Rektor/ledelsen	
Første personalmøte om Forventninger til sosiale ferdigheter	Rektor/ledelsen i samråd med PPT	
Oppfølging på personalmøte om Forventninger Utarbeide skoleomfattende positivt formulerte regler (forventninger til atferd) «Publisere» plakat med forventninger. Lett synlig på hele skolen.	Rektor/ledelsen Ressursteam	
Øve på forventninger med elevene	Hele personalet	
Oppfølging på personalmøtet	Rektor/ledelsen Ressursteam	

Hvordan komme i mål? Gode tips til arbeidet

Når først forventningene er formulert i samarbeid med skolens elever og alle voksne, kan det spennende arbeidet settes i gang.

- **Lag plakat med forventninger** (se eksempel under pedagogisk materiell) som en fin plakat som elevene har et eierforhold til. Bruk f. eks. elevtegninger, skolens logo, bilder m.m. for å øke graden av suksess i arbeidet. Denne forventningsplakaten skal gjelde for alle ansatte og elever på alle skolens områder. Forventningsplakaten beskriver hva elevene skal gjøre.

Forventningsplakaten bør være i minst A3 størrelse og henge oppe i alle klasserom og SFO rom. Det vil være barn som ikke klarer å lese skriften, men den skal henge oppe for å minne voksne på forventningene og informere foresatte og besøkende om forventningene.

- **Lag mindre plakater.** (se eksempel under pedagogisk materiell) Mindre plakater kan vise hvilke forventninger som gjelder på dette området f. eks. toalettet. De kan også vise hvilke områder klassen/gruppa øver på denne perioden. Kopier opp utvalgte regler. (Husk farger og form. Pen utforming har en større symbolverdi enn slurvete utforming.)
 - Hvilke forventninger kan klassen krysse av som «I mål»?
 - Hvilke forventninger skal prioriteres som øveområde nå?
- **Innøvt forventet atferd.** Dette er et område hvor mange voksne kan vegre seg, samtidig er en viktig suksessfaktor i å lykkes i arbeidet med felles forventninger på en skole. Når forventninger skal innøves må de modelleres. Du må vise hvordan de skal komme inn i klasserommet og hvordan de skal gå i trappen. Dette krever langt fra noe skuespill, men humor gjør arbeidsdagen lettere.

Bruk også elever til å demonstrere forventet atferd eller til å rollespille. Elevenes deltakelse i å utarbeide forventningene og konkretisere dem øker sjansen for suksess.

- **«Hva skal til for at du har en god time?»** Å innlede en time med dette spørsmålet, la elevene drøfte det i grupper, eller tenke over det hver for seg, får frem det vi kan kalle gode prinsipper for samhandling. Disse prinsippene/tipsene knyttes opp mot forventningene. La gjerne prinsippene stå på tavla gjennom timen og be elevene vurdere timen/egen innsats avslutningsvis. Dette kan brukes sammen med de fleste barn og unge når det tilpasses alder og modenhet.

- **Belønn måloppnåelse.** Dette kan gjøres på mange måter. Vi presenterer noen tips, men ikke la de stå i veien for din egen fantasi og kjennskap til gruppa. Belønningene vi presenterer her er kollektive. Belønning øker motivasjonen til å gjøre det som utløste belønningen. Jo yngre barna er, jo hyppigere bør belønningene komme for å oppnå resultater. Hyppige, korte belønninger kan være like effektive som en time en gang i uka. Erfaring med begge deler er svært gode. Det viktigste er at det tilpasses deg og din klasse.
 - **Spontanbelønning.** Elevene har jobbet godt og fulgt forventningene. Du avslutter i god tid og gir de f. eks. 10-15 min ekstra friminutt, alternativ mattetime med spill. 15 min stillelesetid/tegnetid. Hangman, m.m.
HUSK: Begrunn hvorfor. Slik underbygges forventningene.
 - **Bra-timer:** Avtal hvor mange «Bra-timer» (timer med minst 70% måloppnåelse) som skal gi belønning. Eksempelvis kan ca. 70% av ukas timer gi belønning. Dersom det er en gruppe som sliter, legges lista lavere. Skolens og lærerens mål **er å sikre elevene suksess!** Oppnås ikke mål, må målene endres.
 - Jobb frem en belønningsmeny. Du setter rammen, som kan være: en skoletime, eller deler av en skoletime, ikke noe spiselig, gratis, m.m.
 - Belønninger kan være: utetime, legotime, kaplaklosser, leke med ha-med-ting, spill-time (brettspill), se f eks. Newton i klassen. Quiz-time. Annen konkurranse.
(Forslag til belønningsmeny finner du i heftet om positiv oppmerksomhet)

Hvordan opprettholde fokus?

Arbeidet med regler og forventninger har i ulike former vært til stede på alle skoler før skolen tar i bruk dette temaheftet og skal være det i all tid i etterkant.

En matrise over forventninger må evalueres og endres ved behov. En årlig gjennomgang sikrer oppdatering.

De programmene som jobber systematisk med skoleomfattende tiltak forplikter skolen til en oppfølging over flere år med f. eks Atferdssenteret i Oslo eller Senter for atferdsforskning i Stavanger.

«Ta grep» er ikke knyttet til noe atferdssenter eller andre instanser, og har dermed ikke den forpliktelsen. Det er derfor en ekstra utfordring for skolene å finne sin form på det videre oppfølgingsarbeidet, slik at den innsatsen som legges ned gjennom arbeidet med temaet ikke er forgjeves og lett glemt.

Blant skolens mange oppgaver er det en naturlig konsekvens at mye mister sin interesse etter en viss tid. Det går inflasjon i arbeidet. Matriseplakatene vil bli en del av veggen og fokus drukner i annet arbeid.

Vi presenterer noen tips til å opprettholde engasjementet:

- La en person på skolen ha et ekstra ansvar for å løfte fokus på proaktivt arbeid opp på personalmøtene.
- Trekk frem gode eksempler fra kollegaene på ting som har fungert.
- Variasjon i arbeidet er viktig motivasjonsfaktor for liten og stor. Trekk ut aktuelle fokusområder, konkretiser, rollespill, øv og belønn.
- Trekk elevene med i arbeidet gjennom egenvurdering.
- Noen skoler jobber med samme fokusområder for alle, andre velger at hvert trinn jobber med det som er mest aktuelt. Begge har sine fordeler.

For å hjelpe skolene til å opprettholde fokus foreslår vi følgende tiltak i system:

Oppfølging av «Ta grep om forventninger til sosiale ferdigheter»:

1. Sett **systematisk oppfølging** av arbeidet inn på skolens årsplan/årshjul.
2. **Elevundersøkelsen** og **elevsamtalene** brukes målrettet for å vurdere elevenes trivsel og vurdere behov for endringer.
3. Skolen etablerer en **kontaktperson/ressursperson** på skolen som sammen med ledelsen har et ekstra ansvar for å støtte personalet i det videre arbeidet. Denne personen kan ha ansvar for utforming av materiell, komme med tips på personalmøtene, være en sparringspartner for kollegaer som har en utfordring.
4. Ressurspersonen holder **kontakt med PPT** for støtte og oppfølging.

5. PPT **følger opp skolen** ved å vurdere arbeidet sammen med ressursgruppa hvert år, og gi støtte ut fra skolens behov for arbeidet med opprettholdelse.

Pedagogisk materiell, plakat med forventninger

Forventingene gjelder i like stor grad på SFO. Skriv inn om det gjelder skole eller SFO eller begge deler.

Dette forslaget bygger på eksempelet fra Nøklevann skole. Det er viktig at dere lager en plakat som passer deres skole. Inndelingen i respekt, ansvar og omsorg fungerte både klargjørende og godt på den skolen, men her finnes det flere gode løsninger.

Med denne inndelingen blir det en god begrepsforståelse for vanlig, men abstrakte begreper.

Område	Respekt	Ansvar	Omsorg
Gymsalen Skole/SFO	- - - -		
Skoleveien	- - -		
Fellessamlinger	- - -		
I klasserommet	- Rekk opp hånda når du vil si noe -Hør etter og følg beskjeder -Lytt når andre har ordet - La andres ting være i fred	- Vær presis - Gå raskt til arbeidsplassen din - Arbeid rolig uten å forstyrre - Ta vare på skolemateriellet - Rydd før du går.	- Samarbeid med alle - Le med og ikke av - Gi hverandre positive tilbakemeldinger
På skolekjøkkenet	- - -		
På toalett	- - -		
På gangen og i trapper	- - -		
I skolegården	- - -		
På tur	- - -		

Gjør matriseplakatene til et fint produkt som elevene kjenner igjen og er stolt av.

Forventingene må også presenteres til hjemmene. Samarbeid mellom skole og hjem er nok en suksessfaktor for dette arbeidet.

Pedagogisk materiell, eksempel på utvalgte øveområder

Forventinger i klasserommet	RESPEKT	ANSVAR	OMSORG
	<ul style="list-style-type: none">- Rekk opp hånda når du vil si noe-Hør etter og følg beskjeder-Lytt når andre har ordet- La andres ting være i fred	<ul style="list-style-type: none">- Vær presis- Gå raskt til arbeidsplassen din- Arbeid rolig uten å forstyrre- Ta vare på skolemateriell et- Rydd før du går.	<ul style="list-style-type: none">- Samarbeid med alle- Le med og ikke av- Gi hverandre positive tilbakemeldinger

Dette er kun et eksempel!!

Hensikten med å lage mindre plakater dere kan henge opp i f. eks. klasserommet er at forventningene blir tydeligere. Dette er også målbare forventninger som kan benyttes til kollektiv belønning og i elev- og foreldresamtalen.

På din skole er det viktig at dere forankrer også materiell til skolens identitet.

Om dere har en logo, anbefaler vi bruk av den.

Ta bilder, det øker identiteten hos elevene og øker mulighetene for suksess.

Skal elevene være med i utformingen? Gjerne, men vurder tidsbruk og la de voksne ha avgjørende ord.

Godt arbeid bør lagres og være tilgjengelig for alle på skolen. Neste gang du har behov for en øveplakat bruker du brøkdelen av tiden du brukte på den første.

Pedagogisk materiell, eksempel på egenvurdering

Vurdering av forventninger

Om skolen har bilder av områdene forventningene er knyttet til er det igjen med på å motivere elevene.

EGENMELDING I TRAPP OG GANG 		 JA	 NEI
	Jeg lar andres ting være i fred		
	Jeg er stille når jeg går i gangene og respekterer de som jobber		
	Jeg holder til høyre		
	Jeg setter sko og henger klær på plassen min		
	Jeg åpner og lukker dører forsiktig		
	Jeg holder plassen min ryddig		

Bruk av en egen vurdering kan gjøres på mange måter. Klassen ønsker ofte en tilbakemelding. Gi en oppsummering uten å nevne navn.

På mellomtrinnet er dette godt egnet til å lage statistikker.

Referanser benyttet i alle temaheftene:

Atferdssenteret – Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis (2006): *Tidlig innsats for barn i risiko Et kommunalt program for forebygging og behandling av atferdsvansker hos barn. foreldrerådgiving*

Bjarne Vetrhus, Terje Bjelland (2006): *Dette gidder jeg ikke lærer. AD/HD i skolen*. Info Vest forlag

Carolyn Webster Stratton (2005): *Hvordan fremme sosial og emosjonell kompetanse hos barn*. Gyldendal akademiske

Dan Olweus (1992): *Mobbing i skolen. Hva vet vi og hva vi kan gjøre*. Oslo Universitetsforlaget

Hanne Jahnsen, Sigrun Ertesvåg, Kariane Therese Westerheim (2011): *Utvikling av sosial kompetanse. Veileder for skolen*. Utdanningsdirektoratet

Inger Bergkastet, Lasse Dahl, Kjetil Andreas Hansen (2009): *Elevens læringsmiljø – lærerens mulighet. En praktisk håndbok i relasjonsorientert klasseledelse*. Oslo Universitetsforlaget

Stephen Smith, Jeff Sprague (2004): DVD: *Systematisk tilsyn og veiledning. Å skape et trygt og positivt miljø på skolens uteområder*. Atferdssenteret i Oslo, iris media inc

Terje Ogden (1989): *Atferdspedagogikk i teori og praksis. Om arbeid med atferdsproblemer i skolen*» Universitetsforlaget AS

Thomas Nordahl, Øystein Gravrok, Hege Knudsmoen, Torill M.B. Larsen og Karin Rørnes (red) (2006): *Forebyggende innsatser i skolen. Prinsipper og strategier for implementering*. Sosial- og helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet (2011): *Arbeid mot mobbing. Veileder for ansatte og ledere i grunnskolen*. Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet ved forskergruppen Thomas Nordahl, Sigrun Ertvåg, Ann Gustavsen, Svein Nergaard, Ann-Karin Sunnevåg, Arne Tveit (2009): *Materiell for helhetlig arbeid med læringsmiljø*. Utdanningsdirektoratet

Voksne for barn (2009): *Zippys venner*. Gamlebyen grafiske

Øystein Slette (red.) (2012): *Opplæringslova og forskrifter med forarbeid og kommentarer*. PEDLEX Norsk Skoleinformasjon 2012

Nettsider:

Det kongelige kunnskapsdepartementet (2010-2011) Meld. St. 18: *Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov*.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-18-20102011.html?id=639487>

De Utrolige Årene: <http://deutroligearene.uit.no/dua/forside>

Kjetil Tveit Hasselberg, Kjartan Eide (2012): *Kjetil og Kjartans tips mot mobbing*

<http://www.mobbing.no/index.aspx>

<http://www.mobbing.no/Snakk-med-meg-metoden.aspx>

Kjetil Tveit Hasselberg, Kjartan Eide (2012): *Trivselslederprogrammet*

<http://www.trivselsleder.no/no/HJEM/>

LP-modellen: <https://lpmodellen.wordpress.com/>

PALS: <http://www.atferdssenteret.no/ulike-studier/positiv-atferdsstoette-i-skolen-2007-2012-en-longitudinell-evaluerings-og-utviklingsstudie-article33-967.html>

RESPEKT: http://laringsmiljosenteret.uis.no/vi_tilbyr/programmer/respekt